

УДК 94:631.145(477)

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»«Grani». 2016. 138(10), 93-97.
doi:10.15421/1716111
www.grani.org.ua

Аграрний сектор України за час президентства Л.Кучми : стан розвитку та тенденції змін

М.М. Ігнатенко¹

Виявлено, що реформування в аграрному секторі України за часів президентства Леоніда Кучми проходило дуже повільно, часто непослідовно. З'ясовано, що політичне керівництво нехтувало науковими доробками вітчизняних економістів – аграріїв, виявляло нездоровий консерватизм в галузі реформування сільського господарства. Встановлено, що у 1994-2004 роках послідовно формувалася в суспільній свідомості образ селянина-власника, господаря. Охарактеризовано закономірності змін в сільському господарстві та перспективи розвитку села, а саме-швидке досягнення макроекономічної стабілізації шляхом створення широкої соціальної бази ринкових реформ. Досягнення цієї мети планувалось через масову приватизацію державної власності та створення мільйонів приватних власників. Встановлено, що, через численні «шпаринам» у законодавстві, створювались сприятливі умови для зловживань у цьому процесі. В аграрній галузі формувалася прошарок власників, який намагався повністю заволодіти найприбутковішою частиною власності. Паузи в економічних реформах, що виникали, були наслідками світової економічної кризи 1998 року та парламентських виборів. Сільське господарство України у значній мірі залежало від політичної кон'юнктури, деструктивних процесів у суспільстві. Оцінено наслідки політичного напруження й протистояння (серед них це, насамперед, згортання інвестиційних програм іноземними і вітчизняними інвесторами, вивезення капіталів за межі держави, згасання ділової активності). Все це вкрай негативно впливало на закріплення та подальший прогрес тих позитивних тенденцій, що намітились.

Ключові слова: сільське господарство; реформи; економічна криза

The agricultural sector of Ukraine in the era of Leonid Kuchma's presidency: state and development trends

М.М. Ignatenko²

Kuchma's victory in the presidential campaign in 1994 was stipulated above society and fatigue failure of «top» act decisively and deliberately in the socio-economic sphere. As a result, the election headquarters of presidential candidate Leonid Kuchma diligently and consistently formed in the public mind the image of a strong manager, pragmatic, able to bring order to the economy, to ensure civil peace in the country. Among the rural population, imbued meet their basic living needs and basic survival, it found response.

Agricultural policy has to provide a public priority of agriculture, promote escalating its export potential, transformation ahropotensialu effective tool in international food policy, conservation and rural development.

By components related policies, ensuring parity of prices for industrial and agricultural products; providing loans; reforming property; forming riznoukladnosti agrarian economy.

The principles of privatization of land and had to have a progressive and tolerant nature; should mainly privatized plots, horticultural, country houses; then was carried by a large peasant privatization of agricultural land sharing; anticipated progressive development of land markets and land parcels; introduced strict discrimination zemletorhovoho business.

Organizational forms of management include corporate structures, based on collective and state farms; cooperatives, non-competitive basis based on collective and state farms; farms, based on reserve lands; private land owners, and garden plots.

Promoting social development of villages included: providing rural status of free economic zones and offshore and facilitate flow of capital there.

From the chosen model of state regulation of agrarian production depended very much. For example, in Ukraine, liberal and protectionist mechanisms often succeeded each other. Has been found prudent in their use.

¹ Доктор історичних наук, професор; Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, 08400, Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30

² Doctor of historical science, Full Prof.; Hryhoriy Skovoroda state pedagogical university of Pereyaslav-Khmelnytsky, 30, Suhomlinskiy Str., Pereyaslav-Khmelnytsky, 08400, Ukraine

³ Доктор історических наук, професор; Хмельницький государственний педагогический университет им. Григория Сковороды, 08400, Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30
E-mail: 8117836@ukr.net

Moreover, there was formal transformation of collective management unit, without changing anything in the property relations, motivation, resource.

Among the reasons for failure must change first determine organizational failures. Properly found no testing proposals submitted by public authorities, political parties, NGOs and academic institutions. Implementation of ideas took place at the state level, at least - in the region. Hampered reform in agrarian sector imperfect legal framework.

Reports of the President of Ukraine Leonid Kuchma to farmers nationwide meetings were purely political and ascertaining nature. For the most part placed multidimensional slice achievements and failures.

In 2000, Ukraine's copying the «previous» EU agricultural policy, which consisted in maintaining prices and production. As you know, it was largely negative consequences, because not conducive to competition, not protect the country from engaging in trade «war». Consequently, public spending in Ukraine practically directed in support of neighboring rural households industries.

Moreover, theoretical modeling goals of agrarian policy scholars and politicians often held under pressure, had a crisis nature.

All in all, during the 1994-2004 years was created original version of state capitalism, in which elements of the free market were accompanied by extremely close cooperation of its members with government bureaucratic structures.

Keywords: agriculture; reform of the economic crisis

Аграрный сектор Украины во время президентства Л.Кучмы: состояние развития и тенденции изменений

Н.Н. Игнатенко³

Установлено, что реформирование аграрного сектора Украины во время президентства Леонида Кучмы проходило очень медленно, часто непоследовательно. Выяснено, что политическое руководство пренебрегало научными изысканиями отечественных экономистов- аграриев, проявляло нездоровый консерватизм в сфере реформирования сельского хозяйства. Установлено, что в 1994-2004 годах последовательно формировался образ крестьянина- собственника, хозяина. Охарактеризованы закономерности изменений в сельском хозяйстве и перспективы развития села, а именно: быстрое достижение макроэкономической стабилизации путем создания широкой социальной базы экономических реформ. Достижение этой цели планировалось посредством массовой приватизации государственной собственности и формирования миллионов частных собственников. Установлено, что из-за многочисленных «сдырам» в законодательстве, создавались благоприятные условия для злоупотреблений в этом процессе. В аграрной сфере формировался слой собственников, который пытался полностью завладеть самой прибыльной частью собственности. Паузы в экономических реформах, которые возникали, были следствием мирового экономического кризиса 1998 года и парламентских выборов. Сельское хозяйство Украины в значительной мере зависело от политической конъюнктуры, деструктивных процессов в обществе. Оценены последствия политического напряжения и противостояния (среди них, прежде всего, сворачивание инвестиционных программ иностранным и отечественными инвесторами, вывоз капиталов за пределы страны, угасание деловой активности). Все это крайне негативно повлияло на закрепление и дальнейший прогресс тех позитивных тенденций, которые наметились.

Ключевые слова: сельское хозяйство; реформы; экономический кризис

Peer-reviewed, approved and placed: 08.09.2016.

Постановка проблеми. У перші роки після проголошення незалежності України політичним керівництвом держави робились спроби реалізувати радянського зразка декларативну модель соціально-економічних змін на селі. Водночас загострення політичної й економічної кризи відсувала на другий план це завдання. Село невпинно деградувало, погіршувалось матеріальне самопочуття сільських трудівників. Л.Кучма, обіймаючи наприкінці 1992-1993 рр. посаду Прем'єр-міністра України, був першим із політиків вищого державного рангу, який прагматично заявив про необхідність переходу до ринку. Перемога його в президентській кампанії 1994 р. обумовлювалась передусім і втому суспільства від нездатності «верхів» діяти рішуче і продумано у соціально-економічній сфері. Його неодноразові політичні заяви про необхідність «формування реального господаря-власника на землі» вселяли певний обережний оптимізм у селян.

Аналіз досліджень і публікацій. Вітчизняні

науковці постійно наголошували на необхідності розробки новітньої аграрної політики. Концептуальні підходи щодо аналізу державної стратегії розвитку галузі властиві працям П. Саблука, В. Юрчишина, І. Кириленка та іншим відомим економістам- аграрникам. В. Юрчишин зазначав, зокрема, що складна ситуація, яка склалася в АПК, це результат недосконалості аграрної політики в усіх її проявах. (14). В цей час більшість розроблених програм уряду складались у папки(10). Правове поле перетворень в аграрному секторі формувалось часто під дією емоцій, ніж наукового обґрунтування (4). Стратегія розвитку сільського господарства України була хаотичною (3). Проблема меж державного втручання в регулювання виробничого процесу в аграрному секторі залишалась відкритою протягом тривалого часу (13).

Мета дослідження. З'ясувати зміст, досягнення, прорахунки та особливості економічних перетворень в аграрному секторі України за час президентства Л. Кучми.

Виклад основного матеріалу. Виборчий штаб кандидата в Президенти Л. Кучми старанно і послідовно формував у суспільній свідомості образ міцного господарника, прагматика, здатного навести лад в економіці, приструнити «гладких котів», які нажились народним коштом, забезпечити громадянський мир в країні. Серед сільського населення, пройнятого задоволенням власних базових життєвих потреб та елементарним виживанням, це знаходило відгук. Виборчі агітаційні матеріали штаби вибудували так, аби створити у селян розуміння бачення перспектив розвитку села і водночас містили посил для політичних груп, можливого задоволення їхніх інтересів. Саме таку ціль мала агітаційка штабу Л.Кучми, що мала назву «Селянству». Її зміст такий:

«Ми заборгували селу. Я даю слово, що після обрання мене Президентом по відношенню до села буду проводити таку політику:

1. Держава повинна негайно розрахуватися з боргами перед селом.

2. Вжити термінових заходів з реалізації в повному обсязі соціального захисту сільського населення у відповідності з чинними законами.

3. Проіндексувати вклади в ощадних касах не менш, ніж 10 тис. разів, довести пенсію та мінімальну зарплату хоча б до еквівалента, що дорівнює 60-70 американських доларів.

4. Цілеспрямовано вводити на селі цивілізовані форми кооперації.

5. Ініціатива фермерів буде широко заохочуватись, але насильницького введення фермерства не буде.

6. Руйнування колгоспів та селянських спілок виключене. Найближчі роки повинні стати перехідними від колективної власності до приватної та інше [12, арк.41]

Таким чином, Л.Кучма, залучившись підтримкою в тому числі і лівих партій, що формально проголосивши нейтралітет, насправді працювали на його перемогу, став Президентом, зрозуміло, не без підтримки значної частини селянства. Після складання 19 липня 1994 р. присяги у Верховній Раді України і, скориставшись своєю нетривкою політичною популярністю завдяки вражаючій програмі реформ, Л.Кучма взяв курс на інтенсивне маніпулювання інтересами різних політичних груп. Шляхом закулісних переговорів, обіцянок та прямого тиску йому вдалося зруйнувати єдність парламентської більшості, розколовши одну з найчисельніших фракцій – «Аграрії України». У жовтні 1994 р. новий Президент подав Верховній Раді програму «Шляхом радикальних економічних реформ», що являла собою план швидкого й рішучого реформування економіки за сценарієм «шокової терапії», головна мета якої – створення основ ринкової економіки.

Пауза в економічних реформах, що виникла на початку 1997 р., затяглася майже на три роки. 1998 р. Україні довелось долати наслідки світової економічної кризи, а також переживати парламентські вибори.

Сільське господарство України у значній мірі залежало від політичної кон'юнктури, деструктивних процесів у суспільстві, що мали місце в період виборчих перегонів. У період 1994-2005 рр., як правило, двічі на чотири роки українське суспільство традиційно переживало напруження й протистояння, відбувалося згортання інвестиційних програм іноземними і вітчизняними інвесторами, вивезення капіталів за межі держави, різко згасала ділова активність.

1 грудня 1998 р. Президент України доручив уряду розробити проект Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999-2010 роки. Вона була розроблена і подана до Верховної Ради України на затвердження, а також опублікована для ознайомлення з положеннями широкого загалу. В преамбулі документа зазначалося, що його було розроблено з метою призупинення спаду, стабілізації і нарощування агропромислового виробництва, забезпечення продовольчої безпеки держави на основі перебудови соціально-економічних відносин, забезпечення поєднання державного і ринкового регулювання розвитку агропромислового комплексу. Реалізація програми мала проходити у три етапи: I (1999-2000 рр.) – здійснення заходів, пов'язаних із призупиненням спаду та стабілізації виробництва; II (2001-2005 рр.) – на основі реконструкції створити умови для залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій; III (2006-2010 рр.) – формування багатокладної економіки. Підсумком реалізації мало стати суттєве нарощення споживання продукції сільського господарства: м'яса – з 32 до 50 кг, молока – з 213 до 330 кг, рибопродуктів – з 6 до 10 кг [9, с.4]:

Президент зажадав, аби з карти України не зникали села, водночас не були окреслені контури майбутнього аграрного ринку, послідовність завершення операцій із землею, майном [5, с.3].

В Україні, починаючи з 1994 р., кілька разів проводились Всеукраїнські наради з питань стратегії розвитку аграрного сектора. Сама назва заходу визначала її мету та ціль. Сюди запрошувались перші керівники держави, політики, науковці, громадські діячі. 7 лютого 2003 р. Президент України Л.Кучма, виступаючи на нараді з доповіддю «У розвитку села – майбутнє нашої держави», [6, с.4] робив спробу дати аналіз усього того, що відбувалось у земельних відносинах, процесу формування аграрного ринку, однак про стратегічні цілі і завдання не йшлося. Цікаво, що П. Гайдуцький схильний вважати, що той пакет інструментів аграрної політики, що реалізовувався до 1999 р., виконав своє призначення. Основним досягненням, на його думку, стало створення ринкового середовища. В наступні роки робились спроби надати сталості розвитку галузі в умовах конкуренції. Крім того, майже непомітними були зусилля України в плані підготовки до вступу в європейські і світові профільні організації. Неврегульованим залишалось питання обсягів державної підтримки сільського господарства, приведення їх до європейських стандартів. У 2001- 2003 рр. вона

практично була відсутня, тоді як провідні європейські країни зберегли їх на рівні 32% [1, с.4].

В умовах, коли гостро поставало завдання розвитку виробництва продуктів харчування, підвищення вимог до їх якості, зумовлювалась об'єктивна необхідність переходу від адміністративно-командних методів управління до економічних. В Україні у досліджувані роки відбувалося поєднання обох методів. На рівні державної політики розроблялись напрями розв'язання вузьких виробничих проблем і не відбувалося формування концепцій широкомасштабних перетворень.

Аграрні перетворення, особливо в періоди загострення соціальної ситуації на селі, спаду виробництва в черговий раз потрапляли в зону щільної уваги політиків – супротивників змін. В черговий раз шквал критики посипався в 2003 р., який виявився для сільського господарства несприятливим за погодними умовами. Ці обставини змусили П.Гайдучького виступити в газеті «Урядовий кур'єр» із публікацією «Аграрна реформа: міфи та істина» та спростувати закиди опонентів у тому, що реформа спричинила кризу, була недолугою, поспішною, непродуманою і необгрунтованою, стала ареною адміністративних зловживань Президента України, зруйнувала великі підприємства тощо. [2] Держава приступила до формування політичної концепції, яка б забезпечила гармонійність у розвитку ринкових земельних відносин лише на початку 2000-х років. Указ Президента України від 30 травня 2001 р. «Про основні напрямки земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» мав на меті забезпечити ефективне використання і підвищення цінності землі [11]. Л. Кучма зазначав, що «реформа на селі для мене – це відродження історичної справедливості, повернення землі тим, хто на ній працює» [7,с.4]. Президент України був схильний бачити заверше-

ним процес передачі землі селянам [8]. Президент України Л.Кучма у своєму Посланні до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки» окреслив завдання агрополітики в швидкому подоланні кризових процесів, забезпеченні необхідної адаптації підприємств АПК до умов ринкової кон'юнктури, зміцнення їх фінансового стану, утвердження в перспективі України як держави з високоефективним експортоспроможним сільським господарством. Оголошувалась таким чином нова стратегія розвитку аграрної сфери. Доповідь «Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України», підготовлена провідними науковцями Національної і Аграрної академії наук, мала за мету обгрунтувати створювану стратегію. Як бачимо, це стало черговим доказом того, що державні політичні рішення продовжували розроблятися у чиновницьких кабінетах і не спирались на фундаментальну науку.

Помилка українського політичного керівництва полягала і в тривалому дотриманні думки, що лише наявність родючих чорноземів може стати гарантією економічного успіху. Домінувала впевненість, що іноземні інвестори рано чи пізно прийдуть і вклядуть кошти. Сталося не так як гадалося. Інвестори, маючи альтернативні шляхи, йшли туди, де було прозоріше правове поле, привабливіші економічні умови.

Висновки. Отже, перетворення в Україні проходили досить мляво, часто непослідовно. В Україні досить болісно відбувалось проштовхування змін «зверху». Протягом 1994-2004 рр. був створений своєрідний варіант державного капіталізму, в якому елементи вільного ринку поєднувались із надзвичайно тісною взаємодією його учасників із державними бюрократичними структурами. За таких умов сформувати новий соціальний прошарок «селянина-власника» було практично неможливо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

- 1.Гайдучький П.І. Україні потрібна нова аграрна політика [Текст] / П.І. Гайдучький //Економіка АПК. – 2005. – №10. – С.3-7.
2. Гайдучький П.І. Аграрна реформа: міфи й реальність [Текст] / П.І. Гайдучький //Урядовий кур'єр. – 2003. – 16 вересня.
- 3.Губені Ю.Е. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України [Текст] / Ю.Е. Губені // Економіка АПК.- 2006.- №11.- С.19-25
- 4.Кириленко І.Г. Аграрна реформа в Україні : надбання і проблеми [Текст] / І.Г. Кириленко // Економіка АПК .- 2005.- №5.- С.8-14
5. Кучма Л.Д. Люди повинні бути господарями на своїй землі. Виступ Президента України на Всеукраїнських зборах селян [Текст] / Л.Д. Кучма //Економіка АПК. – 1999. – №2. – С.3-12.
6. Кучма Л.Д. У розвитку села – майбутнє нашої держави [Текст] / Л.Д. Кучма //Економіка АПК. – 2003. – №2. – С.3-8.
7. Кучма Л.Д. Дбаючи про село, ми забезпечуємо майбутнє [Текст] / Л.Д. Кучма //Економіка АПК. – 2004. – №11. – С.3-10.
8. Кучма Л.Д. Село на шляху реформ [Текст] / Л.Д. Кучма //Урядовий кур'єр. – 2002. – 13 березня.
9. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999 – 2010 роки [Текст] //Економіка АПК. – 1999. – №6. – С.3-49.
10. Саблук П.Т. Кардинальні напрями вирішення економічних проблем в АПК [Текст] / П.Т. Саблук // Економіка АПК.- 2005.- №5. – С. 3-11
11. Указ Президента України «Про основні напрямки земельної реформи в Україні на 2001 – 2005 роки» [Текст]//Урядовий кур'єр. – 2001. – №97. – 2 червня
12. ЦДАВО (Центральний державний архів вищих органів влади) України. – Ф.5233. – Оп.2. – Спр.106а. – Арк.41.
13. Шкляр В.Б. Основні форми державної підтримки розвитку сільського господарства України [Текст] / В.Б. Шкляр // Економіка АПК. – 2005. – №1.- С.9-12
14. Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації [Текст] / В.В. Юрчишин // Економіка АПК.- 2003.- №8.- С.3-8

REFERENCES:

1. Hayduts'kyy, P.I., 2005. Ukrayini potribna nova aharna polityka. [Ukraine needs a new land politics]. Ekonomika APK 10, 3-7. (in Ukrainian).
2. Hayduts'kyy, P.I., 2003. Aharna reforma: mify y real'nist'. [A land reform : myth or reality]. Uryadovyy kur'yer, 16 veresnya. (in Ukrainian).
3. Hubeni, Yu.E., 2006. Stratehichni napryamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny. [Strategical directions of the development of agriculture]. Ekonomika APK 11, 19-25. (in Ukrainian).
4. Kyrylenko, I.H., 2005. Aharna reforma v Ukrayini : nadbannya i problemy. [A land reform in Ukraine : achievements and problems]. Ekonomika APK 5, 8-14. (in Ukrainian).
5. Kuchma, L.D., 1999. Lyudy povynni buty hospodaryamy na svoiy zemli. Vystup Prezydenta Ukrayiny na Vseukrayins'kykh zborakh selyan. [People must be masters of their own land. The speech of the President of Ukraine during Ukrainian meeting with farmers]. Ekonomika APK 2, 3-12. (in Ukrainian).
6. Kuchma, L.D., 2003. U rozvytku sela – maybutnye nashoyi derzhavy. [The development of the countryside. The future of our state]. Ekonomika APK 2,3-8. (in Ukrainian).
7. Kuchma, L.D., 2004. Dbayuchy pro selo, my zabezpechuyemo maybutnye. [By taking care of the countryside, we provide our future]. Ekonomika APK 11, 3-10. (in Ukrainian).
8. Kuchma, L.D., 2002. Selo na shlyakhu reform. [The countryside in its way to reforms]. Uryadovyy kur'yer 13 bereznya. (in Ukrainian).
9. Natsional'na prohrama rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva i sotsial'noho vidrodzhennya sela na 1999 – 2010 roky. [A national program of the development of social revival of the countryside (1999 – 2010)]. 1999. Ekonomika APK 6, 3-49. (in Ukrainian).
10. Sabluk, P.T., 2005. Kardynal'ni napryamy vyrishennya ekonomichnykh problem v APK. [Dramatic directions in solving of economical problems]. Ekonomika APK 5, 3-11. (in Ukrainian).
11. Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro osnovni napryamky zemel'noyi reformy v Ukrayini na 2001 – 2005 roky». [The decree of the President of Ukraine «About some main directions of the land reforms in Ukraine (2001 – 2005)». 2001. Uryadovyy kur'yer 2 chervnya. (in Ukrainian).
12. TsDAVO (Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vldy Ukrayiny). [The Central state arcvhives of the authorities in Ukraine]. – F.5233. – Op.2. – Spr.106a. – Ark.41. (in Ukrainian).
13. Shklyar, V.B., 2005. Osnovni formy derzhavnoyi pidtrymky rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny. [The main forms of the support of the agricultural development in Ukraine]. Ekonomika APK 1, 9-12. (in Ukrainian).
14. Yurchyshyn, V.V., 2003. Kontseptual'ni osnovy rozrobky novitn'oyi aharnoyi polityky ta yiyi realizatsiyi. [Conceptual basics of the creation of the newest agricultural politics and its implementation]. Ekonomika APK 8, 3-8. (in Ukrainian).